

Cetl, Jiří

[Methodological and historical essays in the natural and social sciences. Edited by R.S. Cohen and Marx W. Wartofsky]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1976, vol. 25, iss. B23, pp. 153-155

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107238>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Methodological and Historical Essays in the Natural and Social Sciences. Edited by R. S. Cohen and M. W. Wartofsky, Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. XIV (Synthese Library, Vol. 60), D. Reidel, Dordrecht (Holland)—Boston (USA) 1974, 406 s.

Sborník obsahuje dvacet studií, přičemž v desíti se analyzují otázky metodologické a epistemologické (Feigl, McMullin, Polanyi, Quinn, Suchting, Mayr, Novaković, Berkson, Polikarov a Frege), v sedmi otázky dějin a vývoje vědeckých idejí (Bartley, Elkana, McGuire, Popkin, Lauer, Krajewski a Zelený), dvě jsou věnovány filozofii logiky (Sommers a Sosa) a v jedné se vyzvedává význam soudobých fyzikálních věd pro rozvoj metafyziky (Shapere). Vydavatelé je vybrali z příspěvků přednesených v letech 1969—1972 v bostonském kolokviu pro filozofii vědy. Mezi autory jsou i filozofové ze socialistických zemí: z Bulharska (Polikarov), Československa (Zelený), Polska (Krajewski) a Jugoslávie (Novaković).

Kniha je plna polemiky — i mezi stanovisky jednotlivých příspěvků do sborníku zařazených, hlavně však mezi stoupenci různých západních filozofických směrů a zaměření. Polemický je také Novaković, ostatní filozofové ze socialistických zemí se snaží prosadit nová hlediska, přičemž jim jde buď *verbis expressis* o marxismus-leninismus, nebo jej prosazují nepřímě.

H. Feigl ve studii „Empirismus (Empiricism) v úzkých?“ se subjektivně snaží nově obhajovat empirické přístupy ve filozofii vědy proti historizující kritice Polanyiové, Kuhnově aj., ve skutečnosti však od nich rovněž ustupuje, protože se snaží nahradit původní „data“, „protokolární věty“ atd. tzv. empirickými zákony, tj. prakticky zákony speciálních věd. Na tuto skutečnost (na to, že každý vědecký zákon je spíše jevem racionálním než empirickým apod.) vtipně ukazuje E. McMullin v následující stati s titulem (bez otazníku) „Empirismus (Empiricism) na rozpacích“.

Ph. L. Quinn ve studii „Co Duhem skutečně mnil“ vysvětluje, který smysl věty „Fyzikální experiment nemůže vyvrátit izolovanou hypotézu“ tanul Duhemovi skutečně na mysli a který nikoli.

V práci „Genius ve vědě“ popisuje M. Polanyi zajímavým způsobem postup geniálního vědce od okamžiku, kdy se před ním vynoří problém, až do skončení zkoumání. Přináší soudasně některé pozoruhodné myšlenky, např. o exaktnosti (některé vědy by vůbec neexistovaly v dnešní podobě, kdyby všichni vědci postupovali vždy sto procentně exaktně) a o vědecké hodnotě (považuje ji za soubor tří kladných rysů: přesnosti, teoretického obsahu a zájmu o problém).

Studie W. A. Suchtinga „Pravidelnost a zákon“ zůstává v rámci analýzy jazykové podoby zákonů a pravidelností, tedy jen jejich formulací. Chybí zde úplně pohled na zákony a pravidelnosti jako takové.

E. Mayr ve stati „Teleologický, teleonomický — nová analýza“ usiluje v podstatě blíže určit pojem „teleologický“; teleologickým doporučuje nazývat vývojové procesy a trendy řízené cílem. Navrhuje také nazývat takové teleologické procesy a chování, jejichž řízení cílem se kontroluje nějakým programem, „teleonomickými“; „teleomatickými“ pak ty, které dosahují konečného cíle v důsledku působení přírodního zákona. S koncepcemi jiných autorů Mayr polemizuje.

McGuireova studie (autor: J. E. McGuire), v originále nadepsaná „Forces, Powers, Aethers, and Fields“, postihuje výstředně vývoj pojmů síla, éter a pole v novodobé až současné fyzice.

D. Shapere si na začátku své studie „Přírodní věda a budoucnost metafyziky“ vytkl dva úkoly a oba také splnil. Podařilo se mu totiž nejen formulovat větší počet argumentů ve prospěch realistické (my bychom řekli „materialistické“) interpretace takových jsoucenců, jako je „elektron“, ale také ukázat, jak důležitou úlohu tato interpretace hraje v racionálních procesech vědy, konkrétně jako účinný kontrast pojmů či celých „pojmových plánů“.

Titul studie St. Novakoviće je více než výmluvný: „Má přechod od staré teorie k nové náhlu a nečekanou podobu?“. Novaković polemizuje s kdekým, pokud si se zpřesňovat i některé teze T. S. Kuhna, v podstatě se však s ním ztotožňuje. To také znamená, že na svou otázku z titulu odpovídá vcelku kladně. Naproti tomu W. Berkson v další studii recenzovaného sborníku s titulem „Několik praktických výsledků nedávné výměny názorů na podstatu vědeckých revolucí“ Kuhnův přístup zásadně odmítá a obhajuje koncepci Popperovu z knihy *Logic of Scientific Discovery* (1959, kap. 2). Velkou Popperovu chybu však vidí v tom, že Popper v nedávné reakci na

Kuhnovu teorii, u které se všeobecně kladně hodnotí, že upozornila na význam aplikovanou věd, rezervuje pojem „aplikované vědy“ pro „nekritickou vědu“.

Svou předvacetistránkovou studii nadepsal A. Políkarov „Divergentně konvergentní metoda – heuristický přístup k řešení problému“. Tuto metodu považuje za antipozitivistickou už proto, že se týká získávání nových poznatků, kteroužto otázku novopozitivisté zanedbávali. Její jádro spatřuje: 1. v typizaci problémů, 2. v divergentním přechodu k sadě či poli možných řešení a 3. v konvergentním přechodu této sady či tohoto pole k relevantním (vhodným, optimálním) řešením či aspoň v redukci této sady či tohoto pole na taková řešení.

Fr. Sommers se snaží ve stati „Logické a mimologické“ odlišit logické čili formativní znaky, jako jsou „a“, „jestliže – pak“, „nebo“ aj., od tzv. mimologických či popisných znaků. Domnívá se, že se mu to podařilo. (Zavádí mj. rozdíl mezi větnými a synkategorematickými formativy a staví se ostře proti ideji univerzálního jazyka, protože má za to, že je v rozporu s empirickým charakterem lingvistiky.) E. Sosa ve studii bezprostředně následující za touto statí (autor ji nadepsal „Co je logická konstanta“) dokazuje, že se Sommersovi jeho záměr vlastně nepodařil, že tedy ani on jednoznačně nerozlišil logické znaky od znaků mimologických.

G. Frege (jediný z autorů, kdo v bostonském kolokviu pochopitelně nepřednášel) reagoval v r. 1891 na práci L. Langeho „Die geschichtliche Entwicklung des Bewegungsbegriffs und ihr voraussichtliches Ergebnis“ z r. 1886, a to jednou svou studií z oblasti nededuktivních věd, kterou nadepsal „Über das Trägheitsgesetz“ („O zákonu setrvačnosti“). Její anglický překlad z pera H. Jacksona a E. Levyho vyšel poprvé ve *Studies in History and Philosophy of Science*, 1971/2, s. 195–212. Překladatelé ji uveřejňují v recenzovaném sborníku jako – podle nich nepravém – opomíjenou bezprostřední předhistorii *Einsteinovy* teorie relativity. Píší na s. 270, že podle nich tato studie patří do historie vedoucíc k *Einsteinovu* epochálnímu objevu z r. 1905. Mají asi pravdu. Překlad je velmi bohatě komentován.

Další stať má titul „Vědecké a metafyzické problémy: Euler a Kant“ a napsal ji J. Elkana. Ten v ní označuje otázku „Jak roste poznání?“, tj. otázku, co je příčinou změn v obsahu poznání, za centrální problém sedmdesátých let našeho století (rozuměj: v historii a filozofii vědy). Sám rozeznává tři určující a vzájemně se prolínající faktory těchto změn: 1. problémy samého poznání, 2. obraz vědy v daném čase na daném místě nebo v daném společenství, 3. skupinu sociálních a politických faktorů. Přitom odmítá novopozitivistické rozlišení interní a externí historie vědy. Plodnost své teorie tří faktorů, zvláště toho druhého, který nelze jednoznačně zařadit ani do interní, ani do externí historie vědy, demonstruje pak na podrobné analýze dějin některých *Eulerových* a *Kantových* koncepcí, jakož i na rozboru vlivu prvního na druhý. Ukazuje, že *Euler* i *Kant* navíc rozvinuli teorii růstu poznání, která odmítá názor, že poznání narůstá cestou hromadění poznatků, a že se přiblížili až ke stanovisku, že poznání roste především cestou kritického dialogu mezi soutěžícími metafyzikami (298). Končí tvrzením, že pro činnou vědu, hodnotící minulost se skutečným porozuměním (rozuměj: pro takovou vědu o dějinách vědy neboli pro teorii či filozofii dějin vědy), je demarckace mezi vědou a metafyzikami zavádějící a zbytečná.

W. W. Bartley, III (jde zjevně o třetího ze tří autorů téhož jména), uveřejňuje ve sborníku studii s dlouhým titulem, jehož druhá část, a jenom druhá část, totiž „Wittgenstein a Popper jako rakouští učitelé“, výstižně charakterizuje její obsah. Popisuje se v ní historie účasti obou filozofů v úsilí o rakouskou školskou reformu v prvních letech po prvé světové válce.

Ve své studii s nadpisem „Kritika bible a společenské vědy“ R. Popkin stručně analyzuje kritiku bible, s nimiž svého času vystoupili I. La Peyrère, B. Spinoza, R. Simon a P. Bayle. Ze závěrečných tezí studie, v nichž autor zaujímá svůj osobní postoj k těmto kritikám, vyplývá, že R. Popkin je nábožensky založený člověk.

O studii J. Zeleného s titulem „Kant, Marx a moderní racionalita“ stačí poznamenat, že jsou v ní ve stručné podobě formulována stanoviska, známá z autorových statí a knih publikovaných u nás v posledních letech. Navíc zde autor vhodně připomíná výsledky práce *Richtova* týmu, vyzvedává snad ještě o něco výrazněji než ve svých českých studiích jistou spřízněnost *Marzových* názorů s názory *Kantovými* (na Západě se často zveličuje spíše jejich spřízněnost se stanovisky *Hegelovými*) a novátorské úsilí československých marxistických filozofů.

Qu. Lauer zkoumá „Marxistickou koncepci vědy“, a to nikoli objektivně, ale „objektivisticky“ v tom nepejorativnějším smyslu tohoto slova. Projevuje se to v nepřesných interpretacích marxistické koncepce objektivního zákona (379, 382; přesnější

interpretace je až na s. 384) a v tvrzení, že Engels a Lenin dogmatizovali marxismus způsobem neslučitelným s náročnějším přístupem samého Marxe. Jde evidentně o kopii revizionistických pokusů vrážet klín mezi klasiky marxismu-leninismu. Dále se to projevuje v medvědí službě prokázané československé, jugoslávské i jiné marxisticko-leninské filozofii v podobě pochvaly za nedogmatickou interpretaci marxismu. Důsledný marxista-leninovec v ní totiž musí spatřovat nechtěnou, mimovolnou kritiku revizionistických tendencí (392–393). Poznámka 58 na s. 398 svědčí o autorově neinformovanosti o konkrétní situaci u nás a v socialistickém táboře vůbec, spjaté s jedovanými pochybnostmi o možnosti dalšího rozpracovávání jednotné interpretace marxisticko-leninské teorie disponující vojenskou mocí. Autorova otázka, jíž končí svou stať, mívá navíc proti marxistické teorii jako takové. Ptá se v ní totiž, zda v tom případě, jestliže víme předem, že všechny argumenty (doklady, evidence), jež mohou být objeveny, budou považovány za argumenty pro teorii, nikoli proti ní, je možno vůbec hovořit o „vědecké“ teorii. Autor za prvé nerespektuje či vůbec nezná dialektickou jednotu naší teorie a praxe (to k jeho jedovatým pochybnostem zmíněným výše) a za druhé zapomíná, že v každé vědě jsou experimentální nebo jen smyslovou empirií potvrzovány nebo vyvráceny vždy jen jednotlivé poznatky, nikoli ta nebo ona věda ve svém celku. O tom, že nemálo pouček marxismu-leninismu bylo na základě evidence historického, hlavně pak revolučně praktického dění, odmítnuto, upraveno či přeformulováno (poučka o zostřování třídního boje za socialismu, starší předpoklad, že komunismus zvítězí najednou na celé zeměkouli apod.), a to v souladu s argumenty „proti“, autor zjevně nic neví. Tolik k jeho ironické otázce ze závěru celé staťi.

V poslední studii sborníku „Idea statistického zákona v devatenáctém století“ upozorňuje její autor Wł. Krajewski záslužně, že *Marx* i *Darwin* znali podstatu statistického zákona, i když nepoužívali k jeho označení adjektiva „statistický“, že statistické zákony začaly být objevovány dříve ve společnosti než v přírodě (také *A. Quietetem*), a že tedy byly i verbis expressis formulovány dříve ve vědách společenských než ve vědách přírodních.

I když jsme museli s několika pasážemi některých studií zařazených do sborníku polemizovat, není možno nevidět, že sborník obsahuje velké množství cenných informací, jakož i pokusů proniknout hluboko do problematiky metodologie a vývoje vědy, resp. některých vědeckých idejí.

Jiří Cetl

Nathan Rotenstreich: Philosophy – The Concept and its Manifestations; D. Reidel Publishing Co., Dordrecht (Holland) 1972, 258 s.

Recenzovanou knihu věnoval autor *Dr. R. M. Hutchinsovi*, který mu podle předmluvy nejen dodal odvahu k napsání této knihy, ale který především také – spolu s autorem – zastává stanovisko, že v analýze aktuálních problémů současnosti se musí uplatnit a zhodnotit na prvním místě velké filozofické ideje minulosti. Autor všechny své problémy řeší tak, že vždy srovnává nejméně dvě stanoviska významných myslitelů starověku nebo novověku. Rád staví vedle sebe *Plátóna* a *Kanta*, toho pak srovnává s *Hegelem* apod. Metodologické otázky začíná většinou *Descartem*. Přechází až k soudobým filozofickým soustavám.

V jádře mu jde stále o pojetí filozofie jako takové. V první části knihy ukazuje, jak se toto pojetí postupně měnilo. Začíná pojmem filozofie jako uvážlivého poznání a jako poznání „všeho“. Zamýšlí se nad vztahem poznání, interpretace a kongruence, a to opět v souvislosti s pojmem filozofie a jeho projevy. Pak přechází k úvahám o filozofickém poznání jako metodě, tedy ke koncepci filozofie jako metodologie. Předposlední kapitola první části věnuje pojetí filozofie jako ospravedliňování (zdůvodňování) poznání a jako poznání cílů. V závěru této části naznačuje další pokračování a pravděpodobný vývoj koncepcí filozofie a jejich projevů.

V druhé části autor studuje „pozadí a důsledky“, tj. pozadí uvedených koncepcí filozofie a jejich důsledky. Nejdříve hledá zdroje filozofování, a to v údivu a v jeho příčinách, zvláště pak ve vztahu podivu k lidskému očekáváníí věcí přístích, dále v pochybnostech, anticipacích, v jazyce a v úsilí postihovat pomocí jazyka totalitu skutečnosti, její význam a řád, konečně pak v potřebě vždy určitého typu poznání a v nutnosti nějak sankcionovat lidské jednání.